

tur mater mori, ut vitam filio temporalem conservet (1).

Sed hic casus perrarus omnino est; quandoquidem (ut dicit S. Alphonsus, *lib. 3. n. 394*) *moraliter impossibile est, ut pene miraculum sit, quod pereunte matre, proles supervivat. Idque mihi confirmarunt plures artis medicae periti, quos consului.*

Et hoc quidem valet, etiamsi agatur de caesarea operatione; quae praeterea cum peritissimos requirat medicos, et matrem robustam, raro id locum habet, praesertim cum hoc remedium requiri tunc soleat, quando incassum alia remedia adhibita sunt, atque adeo quando et mater et proles e longa lucta prostratas habent vires.

II. Imo s. Alphonsus (*lib. 6. n. 106*) prae oculis habens illud s. Thomae (*3. q. 68, art. 11, ad 3*): *Non sunt facienda mala ut eveniant bona; et ideo homo non debet occidere matrem ut baptizet puerum;* concludit, matrem, quando mortis periculum sit *proximum aut probabile*, non teneri ad discrimen illud subeundum, ut proles baptizetur, nec chirurgum posse ipsam in hoc discrimen inducere.

III. Si mater morbo correpta, gravi mortis periculo laboret, nisi foetus partum accelerando expellatur; probabilis autem spes sit, ope medicinae effici posse, ut foetus vivus in lucem prodeat, atque adeo sin minus temporalem, saltem aeternam vitam adepturus sit; tum eiusmodi expulsio non modo licita videtur, sed praecepta. Ratio quia matris periculum ac mors nihil prodesset vitae temporali prolis, et insuper in gravissimum salutis aeternae discrimen ipsam prolem coniiceret.

Nec obesse debet, quod forte mors prolis paululum acceleretur. Nam primo quidem ex praedictis cum Lugo non tenetur mater cum tanto discrimine vitam prolis ulterius conservare. Deinde vero *in eo casu*, ut inquit S. Alphonsus (*lib. 6. n. 106. in fine*) *negligi potest parva illa vitae iactura, ut infans vitam aeternam consequatur.*

IV. Quando, aegrotante matre, periculum abortus aequae instat, tum si illa remedium ad morbum curandum sumat, tum si non sumat, eo quod vis ipsa morbi (ut subinde contingit) abortum infert, licet medicinam sumi: neque enim pro-

a veteribus Doctoribus motae circa pericula quae mater subire teneatur, ut aeternae salutis prolis prospiciatur.

(1) Haec autem ex iis confirmantur quae disserit Cardinalis de Lugo *De iustitia et iure Disp. 10. n. 133*. « Mater non tenetur cum tanto vitae suae periculo et detrimento procurare et conservare foetum: sicut nec natum iam filium » tenetur cum vitae discrimine alere et retinere, neque etiam ad eum lactandum » conservare lac in uberibus, quando ad propriam vitam tuendam necessarium ei « esset ubere arefacere. »

desset proli abstinencia a remediis, atque adeo mater vitae suae consulit sine maiori prolis detrimento. Atqui si absque maiori prolis detrimento mater potest vitae suae consulere, non solum licite potest, sed propter obligationem, quam quisque habet vitam suam conservandi per ordinaria remedia, medicinis uti prorsus debet.

V. Si ex vi morbi probabile immineat periculum abortus, simul vero periculum instet, ne si abortus reipsa ex morbo sequatur, proles in utero moriatur; contra vero probabilis spes affulgeat, quod accelerato per medicinas partu, proles in lucem viva proditura sit, et sic aeternae eiusdem salutis prospici possit; incerta vitae temporalis spes non videtur praeferenda probabiliori spei salutis aeternae, atque adeo accelerare partum liceret. Quod quidem dicendum est valere, etiamsi morbus nullum vitae matris periculum inferat, sed solum de meliori bono prolis agatur.

VI. Quando habita ratione status tum physici tum moralis matris (quae scilicet non ita incisionem exhorreat, ut proli vel solus hic horror graviter nocere queat), et simul spectatis tum statu prolis, tum medici peritia, prudenter existimari queat, per caesaream operationem in grave periculum matrem inductum non iri, prolis vero consuli posse non modo temporali, sed etiam aeternae vitae, dicendum est teneri matrem ad incisionem patiendam, licet salutis aeternae prolis prospici aliter possit. Requiritur tamen ut longe probabilior sit spes salutis prolis simul et matris; nam secus pro incerta spe vitae temporalis filii (aeterna enim curari aliter potest, ut diximus) non tenetur mater probabile periculum vitae suae subire.

Hisce vero criteriis a clarissimo P. Ballerini traditis resolvi posse putamus quaestiones frequentiores quae circa abortus contingere solent. (1)

APPENDIX XXXIII.

De Excommunicatione in eos lata, qui scienter utuntur literis apostolicis falsis, et ea in re crimini cooperantur.

Quaenam literae apostolicae falsae dicantur, quaenam immutatio in eas falsitatem inducat, quibus modis falsari possint, quaeque poe-

nae pro inducta falsitate incurrantur, explicatum dissertumque lectores nostri reperient in Appendice VIII. (2) in qua commentatio-

(1) Ea quae circa craniotomiam promiseramus, habent lectores nostri separato opusculo, quod iam edidimus, disserta.

(2) Pennacchi - Commentaria in Const. *Apostolicae Sedis* Tom. 1. p. 294. seqq.

tiones instituimus in Caput XI Sect. 1. *Omnes falsarios litterarum Apostolicarum etiam in forma Brevis etc.*, ita ut hic praetermittamus omnia de quibus in cit. Appendice edisseruimus.

Porro crimen utendi falsis literis apostolicis tam est antiquum quam crimen eas falsandi; ideo enim falsantur, ut falsarii iis uti in proprium commodum possint.

Innocentius III. Pontifex Maximus in re duo decreta promulgaverat, quibus eiusmodi fraudem compesceret. Primum ita legitur:

« Adiicentes statuimus ut generalem excommunicationis sententiam promulgetis, quam per singulas parochias faciatis frequentius innovari, et si quis falsas literas se habere cognoscit, intra viginti dies literas illas aut destruat aut resignet, si poenam excommunicationis voluerit evadere: quam (nisi forsitan in mortis articulo) sine speciali mandato nostro, a quoquam nolumus relaxari; nec etiam (si praesumpta fuerit contra hoc) absolutio quicquam habeat firmitatis. Cap. *Dura*, 4. *De crimine falsi*. »

Aliud vero decretum ita se habet:

« Ad falsariorum confundendam malitiam. De communi fratrum nostrorum consilio duximus statuendum ut qui literis nostris uti voluerint, eas primo diligenter examinent, quoniam si falsis literis se usos dixerint ignoranter,

» eorum sera poenitentia evitare nequibit poenas inferius annotatas. Nos enim omnes falsarios litterarum nostrarum qui per se vel alios vitium falsitatis exercent, cum fautoribus et defensoribus suis anathematis vinculo decernimus innotatos, statuentes ut clerici qui falsarii fuerint deprehensi, omnibus officiis et beneficiis ecclesiasticis perpetuo sint privati, ita quod qui per se falsitatis vitium exercuerint, postquam per ecclesiasticum iudicem fuerint degradati, saeculari potestati tradantur, secundum constitutiones legitimas puniendi, per quam et laici qui fuerint de falsitate convicti, legitime puniantur. Qui vero sub nomine nostro literis falsis utuntur, si clerici fuerint, officiis et beneficiis ecclesiasticis spoliuntur; si laici tamdiu manent excommunicationi subiecti donec satisfaciant competenter, ita tamen ut in istis et in illis malitia gravius quam negligentia puniatur, quod et de iis qui falsas literas impetrant, statuimus observandum. Caput *Ad falsarium* 7, *ibidem*. »

Pius Papa IX breviori ratione sed non minus solemniter, excommunicatione Episcopis reservata damnatos proclamavit: *litteris Apostolicis falsis scienter utentes, vel crimini in ea re cooperantes*.

Tria vero hoc in capite expendendo consideranda sunt, 1. differentia antiquum inter et ius no-

vum, 2. criminis natura, 3. personae quae in novo iure excommunicationem incurrunt.

Atque quoad 1 manifestum est, literas apostolicas falsas retinentes, neque illas infra dies viginti resignantes, nulla excommunicatione teneri, cum Pius Papa IX excommunicationem hanc in sua Constitutione non renovaverit. Utrum vero adhuc vigeat prohibitio illas retinendi, perspectum non esse putamus, cum ob contrariam consuetudinem, vel ob retentionis inutilitatem, et innocentiam, lex Innocentiana in desuetudinem abire potuerit. Difficillimum enim nostro tempore est, ne impossibile dicamus, falsas apostolicas literas obtrudere, vel iis impune et efficienter uti, cum ad fraudem detegendam innumera praesto sint media. Si qui vero literas apostolicas falsas retinerent, non ut iis utantur, sed ut documentum quodcumque sive antiquioris, sive recentioris, sed perspectae fraudis, num ne esset inquietandus? Profecto in privatorum hominum, vel publicis Archivis non una reperitur falsa litera apostolica, quin tamen possessores ad illas tradendas cogendi dicantur. Verum haec parvi sunt mo-

monti, ita ut in iis tempus insumere non debeamus.

Alia differentia est, quod in veteri iure clerici qui falsis apostolicis literis usi fuissent, nulla excommunicatione tenebantur, sed privandi erant officiis et beneficiis ecclesiasticis; laici vero excommunicatione nemini reservata plectebantur; at per Pianam Constitutionem tum Clerici tum laici una excommunicatione Episcopis reservata, ob eiusmodi crimen, tenentur.

Attamen Commentator Patavinus affirmare videtur, etiam nunc vigere privationem officiorum et beneficiorum pro clericis. « Pro clericis, inquit, minime cessasse arbitramur, vi saltem novae Constitutionis, privationem officiorum et beneficiorum, quia huiusmodi poena non praesertim naturam censurae propriae dictae ». *Comment. pag. 253. (1)*

Verum haec sententia admittenda non videtur. Praetermissis enim quod ei contradicant validissimi Doctores D'Annibali, De Vargeno, alique, dum ceteri nihil in re pronuntiant, rationes manifestae allatae sententiae veritatem impugnant. Primo enim in poena irroganda Legislator non distinguit, sed uni eidemque poenae tum clericos

(1) Commentatori Patavino assentire videtur Ciolli dum in suo *Commentario pratico* pag. III. scribit: 2. Prima era stabilito che se chi commetteva tal delitto fosse chierico, *uffici et beneficii suspensione damnetur*; perciò se queste parole debbono intendersi di vera sospensione, questa adesso per gli ecclesiastici è cessata; se poi debbono intendersi di semplice privazione o penalità, tuttora sussiste non ostante che siano colpiti dalla scomunica, secondo il detto di sopra.

tum laicos submittit; 2. numquam est supponendus Legislator duplicem poenam legis transgressori irrogare nisi de re certo constet; odia enim sunt restringenda; et in poenalibus quod minimum est sequendum. 3. Idque multo magis cum mitiorem poenam, qualis est suspensio ab officiis et beneficiis, legislator in graviorem, qualis profecto excommunicatio est, commutat. Optime hinc et vere cl. Commentator Reatinus scribit *Comment. pag. 19. n. 23. Edit. 3.* « Nihilominus quia a iure alienum est ob idem crimen pluribus legibus reum fieri, his quoque abrogatum fuisse tenendum est quoad ea crimina, in quae Constitutio nostra censuris latae sententiae nunc primum animadvertit, quamvis levius. Atque Petrus Avanzini principium statuit, quo quaestio dirimitur. De aliis poenis, inquit, dubitari potest an permaneant, quum per gravissimam excommunicationis poenam videatur satis consultum fini qui intenditur, ideoque ceterae poenae videntur hac nova dispositione indirecte cessare. »

Hinc poenae, nullitates actorum etc. etiam in Piana Constitutione vigere dicendae sunt, cum vel excommunicatio iis substituta non inveniatur, vel utramque poenam innovatam perspiciamus; secus minime.

Haec autem vera esse dicimus etiam in sententia Ciolli. Etenim

si in antiquo iure suspensio illa ab officio et beneficio censura erat, iam cum non fuerit per Piana Constitutionem innovata, cessavit; si autem poena fuit, cessasse dicenda est quod ei subrogata fuerit gravior poena; atque in poenalibus mitiorem sententiam sequi tenemur.

Alia differentia inter vetus novumque ius in hoc reponenda est, quod in veteri iure poenis illi tantum tenebantur, qui literis falsis uti fuissent: *Qui vero sub nomine nostro literis falsis utuntur*: in Piana autem Constitutione etiam cooperantes poenae subiiciantur: *vel crimini ea in re cooperantes.*

Demum Innocentii III excommunicatio nemini reservata erat; e contra Piana excommunicationem Episcopis reservatam scimus.

II. De criminis huius natura pauca dicenda occurrunt, cum res perspicua sit, atque de ea disseruerimus in cit. Appendice VIII, quam Lectores legant. Manifestum est hoc in Capite literas apostolicas falsas esse illas, quae ementito nomine Romanis Pontificibus tribuuntur, literas scilicet apostolicas supposititias; quod evidentissime patet ex verbis Innocentii III: *qui vero sub nomine nostro literis falsis utuntur.* Hinc quamvis in cit. Appendice VIII propugnaverimus, fabricantes literas Apostolicas illius Capituli excommunicationem non incurere, eo quod falsantium seu falsificatorum nomine fabricantes non veniant, tamen tenendum est

literas ab eis fabricatas sub praesenti Capite comprehendere. Caput enim hoc omnes literas comprehendit, quae falsae vere et proprie dici possunt; has autem esse praecipue literas supposititias nemo negaverit, cum in casu nostro ad decipiendum condantur et supponantur.

At non immerito lectores quaerent: an sub falsarum literarum nomine veniant literae apostolicae, in quibus falsitas inducta est per mutilationem, interpolationem, sententiarumque corruptionem; haec enim non tam falsae quam falsificatae dici possent; neque nomine Romani Pontificis suppositae, cum reapse a Romanis Pontificibus profectae sint, atque promulgatae; consequenter cum de lege odiosa et stricto sensu interpretanda agatur, literae falsificatae non videntur sub nomine falsarum literarum comprehendere.

Verum contrariam sententiam omnino tenendam esse dicimus. Literae enim apostolicae, in quibus falsitas substantialis admissa est, falsae sunt in se, cum sensus immutati non prodierint a Romano Pontifice; falsitas autem inducta inficit universam epistolam, ob eamque totaliter ab Romano Pontifice repudiatur: quod quidem communiter contingit; auctores enim affirmant, epistolas non esse suas tam si corruptae sint, quam si suppositae. Recte hinc Bonacina *Tractatus de Censuris omnibus in par-*

ticulari Disp. 1, quaest. 7. « Falsa redditur Scriptura quoties aliquid additur vel minuitur quod antea positum, vel concessum non erat. »

Quod de utero etiam ex definitione falsi patet: *Falsum enim est quod animo corrumpendae veritatis in alterius fraudem dolo malo fit.* At ad hoc non est necessarium ut integra epistola corrumpatur, sed satis esset si una sententia corrumpere. Hoc enim in casu epistola illa contineret falsum; consequenter et falsa esset. Illud enim documentum iure dicitur falsum quod falsa continet. Demum in Cap. IX sect. 1. Piana Constitutionis falsarii dicuntur tum qui corrumpunt et adulterant epistolas Apostolicas, tum qui eas confingunt et publicant, tum qui falso signant supplicationes; ita ut falsitas tria haec complectatur.

Ceterae autem exceptiones, quas in cit. Appendice recensuimus, et hic locum habent. Eas autem sub unico criterio concludimus. Sicut literae Apostolicae falsificatae censi non debent, nisi in eis sensus aliquis substantialis immutatus fuerit, ita dicendi non sunt literis Apostolicis falsis uti illi qui talibus literis utuntur, in quibus nulla substantialis depravatio reperitur. Id vero etiam ex fine utentium patet; quandoquidem qui falsis documentis utuntur, ad aliquid certe consequendum; at nullimode illud sine substantiali falsitate consequi possent. In iis ergo neque malitia

supponenda esset; quod in talibus literis scienter utentibus cogitandum non est.

Addimus demum, quod cum falsitas substantialis etiam per unius voculae immutationem, imo virgularum et punctorum contingere possit, dicendi sunt literis Apostolicis falsis illi uti, qui talibus utuntur, consequenter praesentem excommunicationem incurrere.

III. Duplicis autem classis sunt personae, quae Piani Capitis excommunicationem incurrunt: 1. Utentes; ii scilicet qui falsas epistolas veluti authenticas, ad finem sibi praestitutum consequendum, adhibent; non quidem bona fide, sed scienter, cognoscentes scilicet earum vel suppositionem, vel depravationem. Hinc qui falsis literis apostolicis ignorantia qualibet detenti uterentur, excommunicationem effugerent. Etenim dum a Legislatore requiritur scientia, ut alias probavimus, ignorantia quaelibet, etiam affectata, excluditur. 2. Cooperantes, seu illi qui scienter auxilio sunt utentibus dum falsis apostolicis literis utuntur. Ex. gr. Si postquam Cliens ad litem superandam falsam Procuratori literam apostolicam exhibuerit, hic in defensione scripta eam scienter alleget, coram iudice deferat, eiusque sinceritatem, authenticam et probandam vim asserat. Verum circa cooperantium actionem quaerunt Commentatores: an incurratur excommunicationem ob unam cooperationem

physicam, vel etiam ob cooperationem moralem, ex. gr. consilium.

Et quidem Commentator Patavinus pag. 253. n. 340. affirmat ob utramque actionem excommunicationem incurrere. « Cooperantium porro nomine ii veniunt qui operam suam praestent alicui ut falsis utatur literis. Et quum qui praebet consilium vel favorem, et a fortiori qui iubet sive mandat, revera operam praestent, revera cooperentur, equidem opinor, voluisse Legislatorem per eam dicendi formam vel crimine ea in re cooperantes poenam extendere ad omnes, qui morali vel physica cooperatione sese criminis participes constituunt. »

Verum huic sententiae plurimae Commentatoribus contradicunt, affirmantque huic excommunicationi unam physicam cooperationem, non moralem, subiectam esse. Nec immerito; etenim 1. Legislator disertis verbis excommunicatione plectit crimini ea in re cooperantes; porro verba ea in re indigitant usum falsarum literarum apostolicarum; ergo cooperans debet adjuvare utentem in usu; ad id porro requiritur actio physica.

2. Qui dant consilium, vel qui iubent, in usu non cooperantur, sed aliis committunt vel suadent ut falsis apostolicis literis utantur; iussio igitur vel consilium actionem praecedunt. Cum autem usus sit actualis, etiam cooperatio crimini ea in re est actualis; non potest ergo esse consilium vel ius-

sio, quia sunt actiones quae iam praecesserunt.

Optime hinc Commentator Reatinus Comment. pag. 91. in textu et Nota 3. Et cooperantes qui utenti operam praestant. Patet ex iis verbis ea in re. Porro cooperari est alteri opem praestare; qui igitur nullam opem utenti adhibuit, sed tantum consilium dedit, vel hortatus est ad utendum, excommunicationem non contrahit.

3. Quando agitur de poenis incurrendis lex stricto sensu est interpretanda, nec comprehendendae sub ea sunt actiones, de quibus certo non constat an comprehendantur. Porro incertum est an moralis cooperatio sub lata lege comprehendatur.

4. Quod patet etiam ex plurimis Commentatoribus qui eiusmodi moralem cooperationem excommunicatione eximunt. Hi porro sunt praeter Reatinum, Ballerini, De Varceno, Ciolli, Ninzatti, Del Vecchio in Theologia Scavini, Konings, et tacite cl. Scriptores de la Nouvelle Revue Theologique, Tom. XI, pag. 378, et Formisano.

Verum si cooperatio moralis excommunicatione eximenda est, relate ad actionem physicam, veram non esse putamus sententiam cl. De Varceno qui arbitratur, tum utentes tum cooperantes excommunicationem non incurrere nisi effectu secuto. Verum, inquit, non contrahitur haec excommunicatio nisi postquam effectus sit consequen-

tus. Theol. Mor. pag. 496. Eiusdem porro sententiae est Cl. Vecchiotti Inst. Canon. Tom. II. pag. 363, Edit. 1876. Utentes, inquit, dicuntur qui falsas literas exhibent effectumque consequuntur.

At vera sententia videtur, qua affirmatur, necessariam non esse effectus consequutionem ad hanc excommunicationem incurrendam; quam de cetero tuentur Commentatores non pauci nec infimae notae. Revera tunc illata poena certo contrahitur, cum iuxta latae legis obvium sensum crimen admissum et completum censetur. At perspicuum est, utentes usos esse scienter falsis literis Apostolicis, atque alios crimini ea in re cooperatos esse. Crimen ergo a Legislatore prohibitum admissum complete est. Ergo delinquentes poenam incurrisse dicendi sunt.

Neque aliter dici potest. Quandoquidem usus falsarum literarum Apostolicarum in se non includit, neque dicit consecutionem effectus intenti, sed usum ad eum finem consequendum. Revera si procurator aliquis ad litem superandam falsas literas apostolicas coram Iudice allegaret, nonne usus esset falsis literis apostolicis? Et si Iudex fraudem animadverteret, illasque repudiaret, num exinde sequeretur Procuratorem usum non fuisse falsis literis apostolicis? Quin imo contrarium sequeretur, non potuisset enim Iudex illas epistolas repudiare, nisi procurator iis usus fuisset.

De cetero hac in re non ab

utente pendet ne ipse consequatur effectum intentum, sed ab alio; ergo effectus intenti consecutio plane discernitur ab usu falsarum literarum.

Optime hinc expositam sententiam repudiant Commentatores. Reatinus *loc. cit.* scribit: *Utentes vero, qui exhibent, ut effectum habere possint.* Huic porro assentitur P. Balzerini in notis ad Theolog. Moral. P. Gury. Dumas Compendium Theologiae Moralis P. Gury *Tom. 1. n. 1019*: Actio, quae hac censura damnatur est usus talium literarum, sive utens finem intentum obtineat, sive non obtineat.

Ciolti: *Commentario pratico delle Censure*, pag. 110. Qui utitur hisce falsis epistolis, scilicet eas

exhibet aut praesentat ut habeant effectum in ipsis falso expressum (1).

Hisce vero assentiri videntur etiam cl. Scriptores *Ephemeridis Nouvelle Revue Théologique Tom. XI. pag. 379*. Qua de causa etiam ob doctorum pluralitatem sententia haec solidior evadit; ita ut in praxi sit omnino sequenda.

Demum manifestum esse putamus, quod qui Apostolicas literas falsaret primum, deinde iis uteretur, duplicem excommunicationem incurreret, quia duplex crimen admitteret speciali lege prohibitum; atque hinc absolvendus esset excommunicatione speciali modo Romano Pontifici reservata in Cap. IX. Sect. 1, et praesenti excommunicatione Episcopis reservata.

(1) Chi fa uso di tali lettere Apostoliche false, cioè che le esibisce o presenta perchè abbiano l'effetto in esse falsamente dichiarato.

COMMENTARIUM PARS QUARTA

DE EXCOMMUNICATIONIBUS LATAE SENTENTIAE
NEMINI RESERVATIS.

APPENDIX XXXIV.

De excommunicatione lata in mandantes seu cogentes
tradi ecclesiasticae sepulturae haereticos notorios,
nominatim excommunicatos vel interdictos.

Nemo putet, inter excommunicationes latae sententiae sive Pontifici Romano, sive Episcopis reservatas, et nemini reservatas, quantum ad essentiam attinet intimamque naturam, aliquam differentiam intercedere; etenim et earum eadem definitio est, et eosdem pariunt effectus, omnibusque per eas *Os, orare, vale, communico, mensa negatur*. Differentia se unice habet quantum ad absolutionem; cum excommunicationes reservatae vel a Legislatore tantum, vel ab iis, quibus a Legislatore facultas facta est, absolvi possint; non reservatae vero a quolibet Sacerdote ad excipiendas fidelium confessiones legitime per Episcopum approbato, et deputato. Se habent, scilicet, eiusmodi excommunicationes ad instar peccatorum non reservatorum,

quae a quolibet Confessario absolvi possunt.

Porro qui in Piana Constitutione omnium primi excommunicationi nemini reservatae subduntur, sunt qui mandant vel cogunt tradi sepulturae Ecclesiasticae haereticos notorios, et nominatim excommunicatos, vel interdictos. Ita enim Pius Papa IX praecipit.

Excommunicationi latae sententiae nemini reservatae subiacere declaramus *Mandantes seu cogentes tradi ecclesiasticae sepulturae haereticos notorios, aut nominatim excommunicatos, vel interdictos.*

Et quidem merito. Christiani enim defuncti templum extiterant Spiritus Sancti, atque per baptismum et Christum induerant, et consepulti cum Christo fuerant; quin imo ipsius Christi veri Dei domus extiterant,